

22^e zondag door het jaar / 30 augustus 2020

Exegetische notities eerste lezing

Jeremia 20,7-9

Wat drijft een profeet tot zijn werk? Heeft hij niets anders te doen? Is een profeet een geroepene, gegrepen door een hogere Macht? Kan hij niet anders? Is hier sprake van een onontkoombaar moeten?¹

Wij zijn geen profeten. Toch kennen ook wij het gevoel van 'moeten', hoewel we er niet altijd zin in hebben. Dat lijkt menselijk te zijn. Maar, als we vinden dat ook vervelende zaken noodzakelijk dienen te gebeuren, wat voor zin heeft het dan hierover te *jeremiëren*?

Hoe menselijk komt ons daarom een profeet over die zijn naam aan dit geklaag leende: Jeremia. Zojuist² heeft hij vanwege een profetie door toedoen van een zekere Paschur stokslagen ontvangen en een dag gevangen gezeten. Jeremia kan zich wel een leukere baan bedenken. Vandaar deze klaagzang, die alle vorige in uitzichtloosheid overtreft. Hier wordt wel heel duidelijk dat geloof en wanhoop in het leven van Jeremia - en niet alleen in het zijne - allesbepalende factoren zijn. In de oren van wie een beetje vertrouwd is met de psalmen klinkt de klacht in de drie verzen die de eerste lezing slechts telt niet vreemd. Het individuele klaaglied is het meest voorkomende genre in het boek Psalmen. In de zogeheten *confessiones* of poëtische gedeeltes van het boek klaagt Jeremia over zijn droevig lot en over de vijandschap van zijn tegenstanders. Deze klacht slaat bij hem om in een aanklacht. Welke innerlijke beroering het lijden in Jeremia veroorzaakte, vernemen we uit zijn directe spreken tot JHWH.

In het Eerste Testament wijzen lijden en tegenslag op verlatenheid door JHWH. Meent de mens echter onschuldig te zijn, dan wordt zijn klacht tot JHWH een aanklacht tegen het beleid van JHWH, dus tegen JHWH zelf. We kennen het uit het boek Job. Jeremia is door JHWH geroepen en aangesteld als 'pro-feet', d.w.z.: spreker in naam van JHWH. Hij verwacht dan ook bescherming en vrijwaring van lijden bij de uitoefening van zijn taak. Jeremia ziet zich als door een vriend overgehaald en door een sterke overmand. De uitoefening van zijn taak veroorzaakt de frustratie over JHWH die hem die taak had gegeven. Jeremia, gekneld tussen zijn volk dat hem niet mag (oppositie van buitenaf) en JHWH die hem roept, vindt een uitweg in dit dilemma door biddend zijn hart te luchten tegenover JHWH. Hier vecht de mens Jeremia (oppositie van binnenuit) tegen de profeet Jeremia. Maar de zaak van JHWH wint, ondanks of juist dankzij het lijden van de mens. Als profeet kun je tegenstribbelen, maar onmogelijk aan je roeping ontkomen. Het verstaanbare woord van JHWH brandt in hem. Een ware profeet kan niet zwijgen, hij moet spreken, hij kan niet anders. Omdat een profeet een heel leven lang tegen de hele omgeving op naderend onheil moet blijven wijzen, mag diens weerstandsvermogen niet te breken zijn. Zijn geloof in zijn zending moet onverwoestbaar zijn. Kortom: dan is hij een ware profeet. Wie dat niet is, zal vroeg of laat bezwijken onder de druk van onrechtvaardige heersende meningen.

¹ In de Duitse taal heet dit 'moeten' *müssen*, hetgeen dwingend is in tegenstelling tot *sollen*; het Nederlands kent dit nuanceverschil helaas niet.

² Jeremia 20,1-6.

Exegetische notities antwoordpsalm

Psalm 63,2.3-4,5-6,8-9

Het opschrift van psalm 63 schrijft het gedicht toe aan David *toen hij in de woestijn van Juda was*. David was dus op de vlucht voor koning Saul en bevond zich in een benarde positie.³ Enkele motieven doen denken aan een smeekbede. In de verzen 2 en 3 neemt de psalmist zijn toevlucht tot God, in de verzen 4 tot en met 6 prijst hij God met werkwoorden als verkondigen, prijzen, handen uitstrekken en jubelend danken. De *voedzame spijs* is de vertaling voor twee verschillende Hebreeuwse woorden voor 'vet', namelijk vet dat aan ingewanden vastzit en vet dat ergens uitkomt. Aan het slot van de antwoordpsalm (verzen 8-9) doet hij vertrouwenwekkende uitspraken. Typische motieven voor een smeekpsalm als klacht, gebed en gelofte ontbreken echter. De spreekrichting U en ik blijft consequent gehandhaafd. Het gaat om een blijk van erkenning. Voor de psalmist is God de Hoogste en het hoogste goed. Geconfronteerd met de rijkdom van God beseft hij zijn eigen behoefte. Heel zijn *nefesj*, zijn ziel, dorst naar Hem. De dorst - niet onverwacht in een woestijn - betreft levenwekkend water. Hij gaat op in de Alomvattende: *meer waard dan het leven is mij uw genade*. Genade is Gods *chesed*, Zijn liefdevolle goedheid.

Exegetische notities tweede lezing

Romeinen 12,1-2

In deze twee verzen wordt duidelijk dat Paulus er in zijn brief aan de groep christenen te Rome niet aan denkt een uitgewerkte individuele zedenleer te geven. Paulus formuleert dan ook geen geboden, maar smeekt. Het Griekse werkwoord *parakaleoo* betekent letterlijk 'erbij roepen'. In deze beginselverklaring doet hij een beroep op Gods erbarming. Op die manier plaatst hij het Woord van God in de concrete situatie van de gemeente in Rome en over het hoofd van die gemeente heen tot elke christengemeente. Paulus beseft dat theorie en praktijk bij elkaar horen. De vraag die de rabbijnen al stelden is dan ook niet: wat is belangrijker, de studie van de Torah of het doen van de Torah; maar, wat is eerder? Zoals elke leerling op school weet: eerst komt het leren en dan de toepassing. Maar geen van de twee is belangrijker dan de ander. De begrippen die Paulus hanteert, zijn geworteld in de cultus van Israël. Iets beschikbaar stellen als een offer was een gangbare terminologie. En een offer moest heilig en aan God welgevallig zijn. Volgens Leviticus mag er niets aan mankeren.⁴ Paulus vernieuwt een bestaande traditie: zoals hij de Torah in het licht van de genade wil verstaan, zo vragen ook tempel- en offercultus om revisie. Hij doet daartoe een greep uit het Hellenistische jargon van zijn tijd: *geestelijke erediens*. Weg met die bloedige offerpraktijken. Wij zijn beschaafde mensen en dat willen we weten. Als de mens God op ware wijze welgevallig wil zijn, moet hij dat doen met zijn lichamelijke, in zijn engagement voor de wereld.

Exegetische notities Evangelie

Matteüs 16,21-27

³ Zie 1 Samuel de hoofdstukken 24-26.

⁴ Leviticus 22,17-25.

Wie mijn volgeling wil zijn, moet mij volgen door zichzelf te verloochenen en zijn kruis op te nemen. In de joodse tradities uit Jezus' tijd, waarin men bekend was met het feit dat de veroordeelde zelf zijn kruis naar de executieplaats droeg, gold dit vers uit de evangelielezing van vandaag als een zelotenspreuk. Dit appèl hebben de kerkvaders later vergeestelijkt en afgezwakt tot een abstracte oproep zich te bekommeren om het zielenheil. Wat de oproep betekende toen Jezus hem op aarde sprak, was veel eenvoudiger, uitdagender en dooernstig. Het was een welgemeende waarschuwing, gericht aan jonge heethoofden uit Galilea, die zich in de roes van het enthousiasme bij zijn beweging wilden aansluiten. Tot hen werd gezegd: wie van jullie niet bereid is ook de laatste consequentie te riskeren, namelijk de rebellendood aan het Romeinse kruis, die moet maar liever thuisblijven. Het was de gruwelijke, wrede waarheid, die duizenden joden met hun leven moesten betalen; ook niet-Zeloten, die alleen maar verdacht werden van verzet of die kritiek durfden te uiten op de Romeinse imperialistische politiek. In deze zin hebben ook de apostelen Jezus begrepen, toen ze huis en haard verlieten, om met hun meester te strijden voor Israël. Natuurlijk zijn er altijd mensen geweest die aanstoot namen aan die consequentie van het kruis.⁵ Dat geldt ook voor Petrus. Onmiddellijk na diens belijdenis wordt het duidelijk dat hij van de Zoon van God iets anders verwacht dan wat Jezus zelf bedoelt.⁶ Er staat in de Schrift meer dan louter een Messiaanse belofte: de Schrift brengt ook noodzakelijk lijden te berde: Mozes die zo vaak bedreigd moest worden door zijn volk; Jozef die door zijn eigen broers in de put geworpen en verkocht moest worden aan niet-joden; Jona die in de zee moest ondergaan voordat hij het woord tot de niet-joden bracht; de lijdende knecht uit Jesaja, die de zonden van zijn volk op zich moest nemen; de doorstoken herder uit de slothoofdstukken van Zacharia. Jezus zal de psalmteksten die spreken over lijden hebben gebeden. Hij kende het verhaal over Abrahams verplichte offer van Isaak. Hij wist wat Hosea gezegd had over de verrijzenis op de derde dag⁷ en wat het boek Jona over die derde dag zegt. Het is zelfs niet ondenkbaar dat Jezus met zijn 'op de derde dag' verwijst naar Daniel,⁸ waarin het gaat over 'een tijd, tijden en een halve tijd' die onmiddellijk aan de voleinding voorafgaan. Dit lijden 'moet' en daarin wordt de opdracht zichtbaar die profeten van Godswege te vervullen hebben. Ze kunnen niet anders. We herkennen hier Jeremia uit de eerste lezing.

Stelselmatig is Jezus weggevlucht voor de overheid in Jeruzalem.⁹ Dat is nu voorbij. Vluchten kan niet meer. Jezus moet naar Jeruzalem. Niet iedereen zou zo'n voor hem tragische beslissing vrijwillig nemen.

In Petrus, die hem van dit lijden veroorzaakt door het Sanhedrin - de leden 'oudsten, hogepriesters en schriftgeleerden' worden afzonderlijk genoemd - probeert te weerhouden, klinkt in de oren van Jezus de stem van de 'sjatan', de 'aanklager' die we kennen uit de woestijn.¹⁰ Jezus' harde uitspraak is alleen in de onmiddellijke context merkwaardig. Kort tevoren werd Petrus nog hoog boven de andere apostelen geplaatst: hij was een rotssteen; nu is hij steen des aanstoets. In zijn algemeenheid is de uitspraak niet vreemd: Petrus stippelt de menselijke,

⁵ Vergelijk Matteüs 11,6; 13,57 en 26,31.

⁶ Matteüs 16,13-20.

⁷ Hosea 6,2.

⁸ Daniël 7,25.

⁹ Het laatst nog in Matteüs 15,21.

¹⁰ Matteüs 4,1-11.

gewoonlijk de gemakkelijkste weg uit voor Jezus als Messias: een koninklijke en zegevierende figuur. De idee van een lijdende Messias is hem ten enenmale onbekend. Hij meent te weten dat God zijn Messias wel voor lijden zal behoeden. Jezus is als Messias echter gekomen om Gods bedoelingen ten uitvoer te brengen. In dat verband zijn Jezus' uitspraken waarin de grondgedachte van de 'zelfverloochening' wordt ontwikkeld ook duidelijk. Dat zal in de toekomst de daad zijn van christenen, waarbij de climax is dat ze (het) leven zullen vinden. Dát is dus de consequentie van het kruis.

Themastelling 'Durven verliezen om ...'

Jeremia kunnen we beschouwen als een mens die zijn leven besteedt voor de zaak van God en zo zijn leven 'verliest', maar het uiteindelijk wint. Dat gaat vaak moeizaam en dat wordt tot God ook gezegd. Het programma van Jezus is geschreven naar het voorbeeld van Jeremia. Je kruis dragen, het leven verliezen, zal uiteindelijk betekenen dat je het ware leven vindt.